

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТІВ СЛАВНИХ ЗЕМЛЯКІВ

Андрій Кліш

КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ І МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

кін. XIX – поч. 30-х рр. XX ст.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті значну увагу приділено взаємовідносинам К. Студинського з М. Грушевським на тлі українського суспільно-політичного життя кін. XIX – поч. 30-х рр. XX ст.

Ім'я науковця і громадського діяча Кирила Йосиповича Студинського (1868-1941) довгий час було під забороною. Ідеологічні догми, що превалювали в наукових і популярних дослідженнях, виблискували на адресу вченого витонченими епітетами на кшталт «український буржуазний націоналіст», «фашист» тощо.

Все це перешкоджало як об'єктивному вивченню творчості К. Студинського, так і з'ясуванню складних обставин його життя. Однак сприятливе становище для розвитку української історіографії, що виникло в останні роки, дало можливість сучасним дослідникам повернути до наукового обігу ім'я ще одного видного гуманітарія.

Кінець XIX і перші два десятиліття XX ст. – це період становлення й утвердження К. Студинського як педагога, вченого і незвичайно активного, багатогранного суспільного діяча.

На початок згаданого періоду припадає знайомство і тісна співпраця К. Студинського з М. Грушевським,

яка тривала все дальше життя вчених. Я. Дашкевич слушно зазначає: «Теплі відносини між двома вченими – майже ровесниками – зав'язалися ще у львівській НТШівсько-університетський період, щоб згодом, у період післяреволюційного лихоліття, загальнонаціональної зневіри, переоцінки вартостей, перерости у

справжні дружні відносини. К. Студинський, незважаючи також на свій не дуже простий світоглядний шлях, належав до приятелів М. Грушевського, в якого справжніх друзів було й не дуже багато. Здається, вони часто розуміли один одного без слів» [1: 10].

Співпраця вченого з М. Грушевським знаходить чітке відбиття в листуванні, яке є основним джерелом цієї статті.

На сьогодні відомо 112 листів К. Студинського до М. Грушевського і 310 листів історика до галицького вченого. Вони складені на звичайному письмовому папері кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Не залежно від обсягу тексту, всі листи зберігають ідентичну тричленну структуру – звертання, власне виклад і кінцеву формулу з датою. Час написання листів К. Студинського до М. Грушевського – 90-ті рр. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст. Є й недатовані листи. Немає сумніву, що у нашому розпорядженні сьогодні є лише частина листування вчених. Напевно, мали місце втрати. Місце зберігання листів – фонд 1235 «Грушевські – історики, філологи» в ЦДДА України у м. Києві [2].

Збірник листів Михайла Грушевського до Кирила Студинського містить 310 листів за 1894-1932 рр. з особистого архіву К. Студинського. Знайомство двох учених розпочалося 1894 р. відразу ж після приїзду М. Грушевського до Львова.

Спроби групування листів за змістом, звичайно, малопереконливі, бо кожен лист містить кілька або й кільканадцять питань, тем. Однак можна виділити ряд спільних тематичних груп. Простежуються, зокрема: а) наукові і науково-організаційні питання; б) видавничі справи; в) аспекти, пов'язані з навчанням; г) життя українських інституцій в Україні і за кордоном; д) контакти з вченими, письменниками та людьми інших професій; е) особисті та родинні справи.

Саме з переїздом 1894 р. М. Грушевського до Львова розпочався найінтенсивніший розвиток НТШ. Цього ж року він очолив замість А. Вахнянина історично-філософську секцію НТШ. Саме тоді на пропозицію М. Грушевського було засновано Археографічну комісію НТШ, яку він же і очолив. Формально її було засновано 15 січня 1896 р., заступником став І. Франко, секретарем К. Студинський. До комісії також належали О. Борковський, О. Колесса, В. Коцовський, К. Левицький [3: 172-173].

К. Студинський поряд з М. Грушевським брав участь у студентському вічі 8 жовтня 1901 р., де постановлено за мету

домагатися іменування українських екзаменаторів для всіх державних іспитів та заведення для українців українських друків – вписових карт, індексів, легітимацій і т. п. У листі до О. Барвінського від 5.12.1901 р. К. Студинський описує участь М. Грушевського у заспокоєнні студентів і виступає на його захист: «Додам також, що поляки вказують на Грушевського, яко провокатора (Войцехівський сказав це публично, при Колессі), хоть Грушевський як найбільше був противний сецесії молодіжи. Прошу се евентуально выяснити міністрові, бо тут раді би вижерти Грушевського» [5: 54-55].

У 1904 р. К. Студинський разом з М. Грушевським та І. Франком пишуть листа до голови національно-демократичної партії Юліана Романчука, у якому висловили жаль за поведінку органів керівництва цієї партії щодо українських товариств народного напрямку, в яких вони працювали [6: 1]. У тому ж році за ініціативи М. Грушевського було створене «Товариство прихильників української літератури, науки і штуки». Основним своїм завданням товариство вважало сприяти розвиткові української культури і науки, підтримувати інтелігенцію з усіх українських земель, випуск періодичних і неперіодичних видань, організацію виставок, конкурсів. Першою справою стало заснування у Львові в червні-липні 1904 р. наукових курсів, одним з лекторів на яких був К. Студинський.

13 березня 1907 р. К. Студинський поряд з М. Грушевським заявив в сенаті, що домагався виділення існуючих українських кафедр в окреме автономне тіло в цілі утворення українського університету у Львові [7: 571-572].

У конфлікті, що виник у Товаристві 1913 р., К. Студинський підтримує М. Грушевського, радив йому не зрікатися головування у НТШ [8: 74]. Як бачимо з листа І. Джиджори до М. Грушевського від 25.11.1913 р., К. Студинський, якого до цього часу не можна було назвати прихильником Голови Товариства, дуже активно бере участь у конфлікті: «В тій цілій прозі побіч нашого гуртка як певна навіть дуже зорганізована і здецинована сила появилася на горизонті кружок Студинського – себто залежні від него професори. Студинський останніми часами так дуже воевничо настроений і так безоглядно стоїть за п.проф. (Грушевським. – А. К.) що аж мені трохи дивно» [9: 227]. Як бачимо з подальшого змісту листа К. Студинському було запропоновано очолити НТШ, проте він відмовився, вважаючи, що М. Грушевський «може дати раду з управою такої інституції» [9: 227].

У листі від 10.01.1914 р. до визначного історика К. Студинський пише: «Вам, Пане Професоре, раджу не ризигнувати з голови Товариства. Томашівський та другі члени «мафії», які редагували пасквіль проти Вас, вже попритихали. Ради Бога, не уступайте! Через рік можна буде скликати нові збори, а тоді дістанете виділ, який колод під ноги Вам не стане. Дуже прошу Вас, для добра Товариства, не уступати з становища голови!» [2: 54]. Як бачимо, К. Студинський дуже високо оцінював роботу М. Грушевського на посаді голови НТШ.

Коли на основі публікацій М. Грушевського у 1916 р. проти нього було порушено кримінальну справу із звинуваченням у державній зраді, було допитано університетських колег історика. Допитали, зокрема, і К. Студинського, який у своїх показаннях вказав, що відносно політичної діяльності М. Грушевського не може сказати нічого [10: 12-13].

Новий виток взаємовідносин між вченими розпочався, коли К. Студинського обрали головою НТШ. Саме за рекомендацією М. Грушевського вже 22 травня 1924 р. К. Студинський був обраний позаштатним академіком на кафедрі давнього українського письменства історично-філологічним відділом, а 23 червня це обрання затвердило Спільне зібрання ВУАН [11: 48-49]. У рекомендації М. Грушевський підкреслює громадянську мужність К. Студинського: «Коли з початком 1919 р. польські власті зажадали від него присяги на вірність Польщі, котрій не признано тоді галицької землі, – він відказався від зложення присяги, за що його двічі ув'язнено та інтерновано в Паранові і Домб'ю під Краковом, де просидів півроку, відобрано платню і счеркнено з професорських каталогів» [12: 6]. Також історик високо оцінив діяльність Кирила Студинського у НТШ: «Не можна не спинитись над деякими моментами по-за університетської діяльності проф. Студинського. Багато праці віддав він і віддає він організації наукової праці в українським науковим осередку Галичини – Науковим т-ві ім. Шевченка: довго був він заступником голови, минулого року (1923) вибраний головою, з незвичайною енергією працює над його духовним і матеріальним подвигненням з тяжкого становища, до якого привело його попереднє бурхливе десятиліття» [12: 6].

Обрання академіком ВУАН голови НТШ організаційно зміцнювало зв'язок між двома найавторитетнішими науковими інституціями українських земель, відповідало соборницькій ідеології

М. С. Грушевського й частково реалізовувало його масштабний задум надати установам і діяльності Академії справді всеукраїнський статус.

Про цю стратегічну мету видатного вітчизняного історика стало відомо сталінським спецслужбам. Так, на початку червня 1929 р. керівництво Київського округового відділу ГПУ, характеризуючи ситуацію в ВУАН, зокрема наголошувало: «Керуючись ідеєю Соборної України, Грушевський велику увагу приділяв зв'язку з галицькими ученими, зокрема, з головою Львівського «Наукового Товариства» Студинським й намагався провести останнього у штатні академіка ВУАН» [13: 141].

Студинський дуже цінував роботу свого видатного попередника М. Грушевського на посаді голови НТШ, зокрема на ювілеї історика у 1926 р. він виголошує промову такого змісту: «Сьогодні у 60 літ Вашого життя й 40 літ праці на полі української культури складаю Вам глибокий уклін, щиро подяку й сердечне бажання на дальшу дорогу життя. Геній української думки повів Вас на галицьку землю, де ви з печаттю його духа почали орати занедбане поле. Щирою волею і сильною рукою, взявши кирму Товариства, Ви давали приклади велетенської запопадливості, незломної волі й великої безкорисності протягом 20 літ. У перетворене Товариство ім. Шевченка на Наукове вложили Ви свою молодість, свій спокій, свої глибокі знання, свою душу і свої нерви. Не тільки Товариство ім. Шевченка, але і український нарід Ви своєю плідотною працею ввели в сім'ю європейських народів. Коли ж Вам за Ваші заходи, за Вашу тяжку працю по дорозі Вашого життя кидано колоди, терни і колючки, Ваша велика культурність веліла Вам нас не забувати, і Ви осталися добрим духом, сердечним приятелем, щирим порадиником нашої інституції, здвигнутої Вашим світлим умінням і величним трудом. Різні тяжкі незгоди-вітри, бурі й людська злоба не знищили Вашої праці, очевидно, що підвалини були певні і кріпкі» [14: 75].

У 1927 р. К. Студинський разом з М. Кордубою, Ф. Колесою й О. Макарушкою репрезентували НТШ на відзначенні у Києві сторіччя з часу виходу збірки українських пісень М. Максимовича. М. Грушевський у своєму вступному слові так характеризує завдання перед даною комісією та місце у ній К. Студинського, як голови НТШ: «...«Комісія Західної України» поставила своїм завданням увійти в можливо живі і діяльні зносини з науковими установами і

поодинокими ученими не тільки тих частин Західньої України, які містяться в межах Української Радянської Республіки, але й тих що захоплені окупацією – польською, румунською й чеською. Сьому завданню політичні кордони і тяжкі, не полагождені ще наслідки Світової війни ставили особливі труднощі. Але вони успішно поборюються завдяки живому спочуттю і співділанню в сім єднанню наукових сил обох частин нашої землі, що виявляє особливо наш західно-український науковий осередок – наша львівська безтитульна, але многозаслужена і славна в розвою української науки Західно-Українська Академія Наук – «Наукове Товариство імени Шевченка», котрої нинішній голова академик Кирило Осипович Студинський приймає безпосередню діяльну участь в організації занять Комісії Західньої України – являється її фактичним співпровідником...» [15: 96].

К. Студинський брав активну участь у конфлікті між М. Грушевським, з одного боку, та А. Кримським й С. Єфремовим, з іншого, що загострився в жовтні-листопаді 1927 р., досягнув свого апогею навесні-влітку 1928 р. У цей складний час, напередодні й у процесі зміни академічного керівництва, у львівському «Ділі» з'явився допис К. Студинського з Києва, датований 3 травня 1928 р., під назвою «За Українську Академію наук». Аналогічний заголовок мала й велика стаття, вміщена в трьох числах львівського щоденника через тиждень після появи публікації К. Студинського. Останню статтю було підписано псевдонімом «Лівобічний», який поки що не вдалося розшифрувати. Безперечно, обидві ці публікації належали представникам табору М. Грушевського.

У дописі К. Студинського, в цілому досить стриманому, попередній Президії ВУАН закидалося недостатнє залучення до постійної штатної роботи в Академії науковців із західноукраїнських земель та засилля у ній академіків-росіян й «малоросів» (тобто тих, хто, за словами голови НТШ, «нехтував українською мовою», будучи українцем за походженням). У статті були використані окремі матеріали «Висновків і пропозицій комісії НКО по обслідуванню Всеукраїнської Академії наук», які були підготовлені на початку 1928 р. за наслідками ревізії стану справ в Академії. У документі, зокрема, зауважувалося, що старим керівництвом ВУАН було «занедбано притягнення українських наукових сил зі закордону, не звернено відповідної уваги до притягнення наукових сил з Галичини і цілої Західної України» [11: 152-153]. Надзвичайно цікаво те, що для

чекістів не було сумніву: автором або принаймні інспіратором цих публікацій був Грушевський. «Виступ Студинського, – читаємо в одному повідомленні від 9 жовтня 1928 р., – виходив, зрозуміло, від всієї групи Грушевського і мав на меті зміцнення позицій саме цієї групи» [15: 76].

К. Студинський високо цінував літературознавчий доробок Грушевського: «Ви своїм бистрим оком заглянули глибоко в духовні скарби українського народу, в його минуле, і своїми працями літературними й філологічними поклали підвалини під цю будівлю, і вершком Вашої праці є Історія української літератури» [16: 86]. Пізніше К. Студинський від імені НТШ, виступаючи на урочистих зборах 3 жовтня 1926 р., присвячених 60-річчю М. Грушевського, підкреслив величезні заслуги ювіляра в українській історіографії, відзначив, що для історично-філологічної секції НТШ «Ви були яким світлом і сонцем... Ви виховали цілий ряд учнів, які з вдячністю і тугою згадують ті часи Вашого світлого проводу» [17: 142]. У листі до М. Скрипника від 7. 02. 1928 р. К. Студинський писав: «Михайло Сергійович має в Галичині такі заслуги, а на Україні веде тепер таку величну працю, що я не можу не склонити перед ним і перед його організаційною роботою голови і не пристати до неї, хочби навіть довелося через те потерпіти» [18: 10].

Високо оцінював Студинський і діяльність Грушевського на чолі Української Центральної Ради, вважаючи, що «...під його оком Україна виконує свою власну державність, творить своє військо, переймає у свої руки школи, уряди та ціле політичне життя, хіба цілий український народ благословить цю хвилину, коли проф. Грушевський прибув до Києва і став на чолі нової, відродженої України» [19: 22]. У листі від 24.07.1922 р. К. Студинський пише до Михайла Сергійовича: «Застерігаюсь ще раз і що від Вас ніякого роботи не прийму. Я буду щасливий, як стану в пригоді Великому Громадянини і Ученому, що сам здалека живе від краю і не в силі нічого для себе зорудувати. Я сам даю собі раду, як можу, хоча і з трудом» [20: арк. 3 зв.]. Як бачимо, навіть у не найкращі для себе моменти життя К. Студинський намагається допомогти своєму другові та колезі. Він підтримує його у найскладніші моменти життя, коли Грушевський конфліктував навіть із своїми учнями: «Прикро мені, – пише Студинський, – коли дивлюсь на Ваших бувших учеників, Томаш. Крип. Крив., котрі завдячують Вам імя, а у котрих брак об'єктивної думки, коли розходиться о оцінку Вашої Особи, чи

гадки. Бачу, яка ще з нас хамська нація! Лизуни, карігровані, нещирі. Кожний радби почати історію від себе» [20: 10].

Слід сказати, що довгий час К. Студинський був управителем вілли Грушевського поблизу Львова. Він дбайливо піклувався про стан вілли: ремонт приміщень, дбав про впорядкування території, сплачував податки магістратові й скарбові і т. п. [21: 18].

Таким чином, можемо зробити певні висновки. Знайомство Кирила Студинського з Михайлом Грушевським сприяло розширенню та збагаченню інтересів і світогляду нашого земляка, а їхня співпраця в рамках ВУАН та НТШ, безумовно, підносила авторитет української науки.

Література

1. Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1849-1932). – Львів; Нью-Йорк: Вид. М. П. Коць, 1998. – 267 с.
2. Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі – ЦДА у м. Києві). – Ф. 1235 (Грушевський М.С.). – Оп. 1. – Спр. 778 (Листи Студинського К.) – 187 арк.
3. Винар Л. Михайло Грушевський: Історик і будівничий нації (Статті і матеріали). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги. – 1995. – 304 с.
4. Єдлінська У. Суспільно-громадська та наукова діяльність академіка Кирила Студинського // Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження: Збірник наукових праць і матеріалів першої наукової сесії НТШ. – Львів, 1992. – С. 90-97.
5. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка (далі – ВР ЛНБ) НАН України. – Ф. 11 («Барвінські»). – Спр. 2483-2485 (Студинський Кирило. Листи до Барвінського, Олександра). – 234 арк.
6. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАУ у Львові). – Ф. 382 (Романчук Юліан). – Спр. 3 (Лист від Грушевського М., Франка І. та Студинського К. про розходження діяльності національно-демократичної партії з їхніми політичними поглядами). – 1 арк.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.
8. Алексієвець М. М., Алексієвець Л. М., Трум О. П. Роль М. Грушевського у піднесенні національної самосвідомості українського народу (кін. XIX – поч. XX ст.). – Тернопіль: Літопис, 2002. – 104 с.
9. Лист І. Джиджори до М. Грушевського від 25 листопада 1913 р. // Грушевкіяна. Т. 7: М. Грушевський. Наша політика. – Дрогобич: Коло, 2003. – С. 25-28.
10. Малик Я.Й. Кримінальні переслідування Михайла Грушевського (1914-1934 рр.). – Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 1992. – 23 с.
11. Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20-50-ті роки XX ст. – К.: Наук. думка, 1994. – 351 с.

12. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166 (Народний комісаріат освіти УСРР). – Оп. 12. – Спр. 7453 (К. Студинський). – 11 арк.

13. Рубльов О.С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.

14. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Т. Шевченка. – Мюнхен: В-во «Дніпрова хвиля», 1970. – 110 с.

15. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД: Трагічне десятиліття: 1924-1934. – К.: Україна, 1996. – 335 с.

16. Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди його шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності / Під редакцією Тутківського П., Гермайзе Й., Макаренка М., Савченка Ф., Студинського К., Тимченка Є., Щербини В. – К., 1928. – Т. 1-2. – 1015 с.

17. Стрельський Г., Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники і опоненти. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 192 с.

18. ЦДАВО України. – Ф. 166 (Народний комісаріат освіти УСРР). – Оп. 7. – Спр. 267 (Листування з Науковим товариством ім. Т.Г.Шевченка в м. Львові про надсилку літератури, спогадів та інш.). – 41 арк.

19. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 362 (Студинський – академік). – Оп. 1. – Спр. 81 (Статті Студинського К. «М. Грушевський», «Радянська культура», «Вістки з Великої України» та ін.) – 184 арк.

20. ЦДІА у м. Києві. – Ф. 1235 (Грушевський М.С.). – Оп. 1. – Спр. 95 (Листування з друкарнями в Празі, Відні та інших містах про видання і продажі книг). – 171 арк.

21. Горинь В. Вілла Михайла Грушевського у Львові / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, Ін-т українознавства ім. Крип'якевича. – Львів, 1999. – 71 с.

22. Кліш А. Співпраця Кирила Студинського та Михайла Грушевського // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». – К., 2007. – Вип. 91–93. – С. 27–30.